

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА. ВИПУСК 3

13. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгель за второй год с 25 ноября 1897 года по 25 ноября 1898 года (составил Н. Беляшевский). — К., 1899. — 62 с.

14. Отчет Городецкого музея Волынской губернии барона Ф. Р. Штейнгель с 25 ноября 1898 года по 25 ноября 1904 года — К.: 1905 — 82 с.

15. Труды Общества Исследователей Волыни. — Житомир, 1915. — Т. VII. — С. XXII.

16. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914). — Вінніпег, Манітоба, 1949. — 167 с.

17. Будова збереглася до наших днів і там по нині функціонує школа.

18. ІР НБУВ, Ф. XXXI, Оп. I, Од. зб. 375, Арк. 11.

19. ЦДІАК України. — Ф. 442, Оп. 630, Од. зб. 575, Арк. 1.

20. ЦДІАК України. — Ф. 1335, Оп. 1, Од. зб. 565, Арк. 1–29.

21. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). — Мюнхен, 1969. — С. 58.

22. ДАРО. — Ф. 30, Оп. 20, Од. зб. 935, Арк. 243.

23. Там само, Ф. Р — 106, Оп. 1, Од. зб. 1, Арк. 85.

М. Ю. Костриця

СВЯЩЕНИКИ — КРАЄЗНАВЦІ І ДОСЛІДНИКИ ВОЛИНИ

Роль духівництва у піднесенні українського національного руху кінця ХІХ–поч. ХХ ст., зокрема у розвитку краєзнавства, й по сьогодні залишається недостатньо дослідженою проблемою. Особливою мірою це стосується Волині (у минулому — частини так званого Південно-Західного краю Російської імперії), де в силу специфіки етносоціальної структури суспільства саме православному духівництву належало провідне місце серед освічених верств українства. Як не парадоксально, поштовх патріотичному спрямуванню православного духівництва Волині у вивченні рідного краю дали в середині ХІХ ст. поступки російського самодержавства, обумовлені його політичною стратегією — прагненням залучити українство до боротьби з польським впливом на Правобережжі, яке царизм намагався перетворити на «исконно русский край» [1]. З цією метою на тлі загального посилення русифікаторської політики вже в першій половині ХІХ ст. здійснюються спочатку дещо епізодично і хаотично, а пізніше — більш цілеспрямовано, з відповідним ідеоло-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

гічним забарвленням, дослідження Волинського краю [2]. За розпорядженням Синоду від 19 травня 1850 р., православної церковній ієрархії доручалося скласти історико-статистичний опис Волинської єпархії. Виконання цього відповідального завдання було покладено на викладачів Кременецької духовної семінарії — професорів Миколу Уводського та Амвросія Добротворського, учителів церковної історії Костянтина Жуковича та Адріана Пурієвича. Однак невдовзі, у зв'язку з переїздом цих викладачів до інших місць служби, авторський колектив розпався, а робота над описом фактично припинилася [3]. Протягом тривалого часу намагання Єпархіального управління налагодити систематичне збирання історико-статистичних матеріалів і описів на місцях не увінчалися успіхом. Ця робота в основному проводилася лише завдяки ентузіазмові окремих подвижників, закоханих у рідний край. Серед них особливою старанністю відзначався священник з Новоград-Волинського повіту Василь Комашко, який регулярно друкував краєзнавчі матеріали на сторінках «Волинских губернских ведомостей» (далі «ВГВ») [4].

Помітні позитивні зрушення у розвитку краєзнавчих досліджень сталися з появою часопису «Волинские епархиальные ведомости» (далі — «ВЕВ»), заснованого 1867 р. при Волинській духовній семінарії. Невдовзі навколо єпархіального органу, очолюваного викладачем семінарії М. І. Петровим, сформувалося широке коло краєзнавців, переважно вихідців з давніх священницьких родин краю, викладачів семінарії, інших навчальних закладів. Для багатьох з них поява «Ведомостей» стала стимулом до наукової праці [5]. Серед священників виявилось чимало яскравих особистостей, які працювали в архівах, вивчали документи, сумлінно, за покликанням, робили свою буденну справу в царині дослідження рідного краю. Окремі з них стали згодом справжніми дослідниками-краєзнавцями. Для того часу таке явище було цілком закономірним і зумовлювалося соціальним статусом священника. У містечках, селах, парафіях вони виконували функції офіційних істориків, хронікерів і реєстраторів подій, що відбувалися в межах вузької спільноти людей. У віданні священників знаходилися церковні архіви, метричні і сповідні книжки, клірові відомості. Все це дозволяло їм ґрунтовно і вільно орієнтуватися у минулому. Неабияку роль у формуванні масової історичної свідомості серед служителів культу відігравала спрямованість системи духовної освіти в семінаріях і академіях, де виховувалися працездатність,

сумлінність, тренування пам'яті та інші важливі риси, необхідні в майбутньому для дослідницької роботи.

Найпомітнішою постаттю серед священиків-краєзнавців був Аполлоній Сендульський з Острожчини. На початку 60-х рр. XIX ст. він відгукнувся на заклик волинського єпархіального начальства до створення історико-статистичних описів міст і сіл краю. Першою його друкованою працею став нарис «Історія села Сивки» («ВЕС», 1868 р.) У цьому часописі під рубрикою «Матеріали к историко-статистическому описанию православных церквей и приходов Волынской губернии» протягом 1868–1882 рр. він оприлюднив 39 історичних нарисів про міста та села губернії [6]. Публікацією цих нарисів дослідник фактично започаткував розробку історії міст, сіл і парафій, заклав підвалини подальшого вивчення Волині наступними поколіннями краєзнавців. Творчості А. Сендульського притаманні риси об'єктивності викладу фактів, широкого використання документальних джерел, порівняльного історико-статистичного методу дослідження. Історію рідного краю А. Сендульський розглядав як невід'ємну частку історії України. Він мусив писати твори російською мовою за прийнятими тоді стандартами, крізь які чітко простежується просвітницьке зображення самотності укладу українського населення на Волині, його духовної і матеріальної культури [7]. Крім історичних нарисів А. Сендульський залишив праці — «Із спостережень сільського священика», «Автобіографія», літопис своєї парафії у с. Сивки (власноручно ведений ним впродовж 28 років), нариси з історії містечок Лабуні, Степані та інших населених пунктів, окремі з яких були опубліковані у 80–90-х рр. XIX ст. в «Киевской старине».

Плідно досліджував свій рідний край священик і церковно-освітній діяч Стефан Барановський [8]. Його перу належать десятки краєзнавчих нарисів, присвячених історії Волині. Найбільший інтерес становлять публікації про Адама Киселя, князя Андрія Курбського, матеріали з історії друкарства, історії Кременеччини і Острожчини [9].

Протягом багатьох років на шпальтах «ВЕС» регулярно друкували різноманітні краєзнавчі матеріали священики П. Галанович, І. Жолтовський, Д. Левицький, І. Липський (батько майбутнього академіка В. І. Липського), М. Тучемський, М. Шумовський та багато інших. Активно сприяли становленню церковного краєзнавства на Волині викладачі духовних навчальних закладів М. Петров, І. Малишевський, Л. Похилевич, М. Теодорович, А. Хойнацький,

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

Ф. Четиркін. Ретроспективний аналіз публікацій священників, викладачів духовних закладів та інших вже відомих нам авторів — В. Пероговського, Ф. Кітченка, Л. Рафальського — свідчить про те, що, хоча їх твори й були позначені впливом тодішньої офіційної доктрини «православия, самодержавия и народности», все ж таки вони зробили неабиякий внесок у пропаганду історичного минулого краю. Бібліографічний покажчик, складений 1938 р. рівненським істориком і краєзнавцем І. Лозов'юком засвідчує, що протягом 1867–1915 рр. на сторінках «ВЕВ» побачили світ понад тисячу різноманітних краєзнавчих публікацій [10].

Перший редактор «ВЕВ» — викладач Волинської духовної семінарії Микола Іванович Петров (1840–1921) — опублікував у часописі ряд статей з історії архітектури (храми і монастирі Волині) і освіти цього краю [11]. Підготував фундаментальне дослідження «Волынъ: Историческіе судьбы Юго-Западнаго края» (Спб., 1888). Співавтором «Волини» був ординарний професор Київської духовної академії, член історичного товариства Нестора Літописця Іван Гнатович Малишевський (1828–1897). Праця була схвально зустрінута громадськістю краю, викликала пожвавлені дискусії на сторінках тогочасної періодичної преси, користувалася популярністю в суспільстві [12]. Як справедливо зазначає сучасний дослідник Л. В. Баженов, хоча «Волынъ» і написана з проімперських позицій та має певні фактичні помилки і прогалини, її вихід у світ став помітним явищем в історіографії України і Волині, позитивно позначився на підвищенні суспільного інтересу до минувшини краю. За вагомих внесок у дослідження регіону М. І. Петрова 1894 р. обрали почесним членом Волинського церковно-археологічного товариства. З 1870 р. він — професор Київської духовної академії, з 1918 р. — один з перших академіків УАН-ВУАН [13].

Професор богослов'я, протоієрей, член Історичного товариства Нестора Літописця Андрій Хойнацький — автор багатьох історико-краєзнавчих праць. Завдяки багатому фактичному матеріалу, вони зберігають для читача інтерес і по сьогодні. Високим науковим рівнем відзначаються його праці з історії православ'я та уніатства на Волині, Почаївської Успенської Лаври, генеалогії князів Острозьких [14].

Перу викладача Волинської духовної семінарії Федоту Четиркіну належать цікаві краєзнавчі розвідки з історії семінарії, про Луцьке Хрестовоздвиженське братство, релігійну діяльність князя К. Острозького, історію краю за литовсько-польських часів тощо [15].

До числа найвизначніших краєзнавців Волині кінця ХІХ ст. належить педагог і церковний діяч Микола Іванович Теодорович [16]. Саме він взяв на себе ініціативу опрацювання та систематизації розпорошених по різних джерелах матеріалів з історії церков і парафій краю, зібраних його попередниками і фактично самотужки створив унікальне 5-томне «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» (Почаїв, 1888–1903), яке по праву можна вважати однією з вершин волинського краєзнавства останньої третини ХІХ ст.

Зокрема, в першому томі видрукувано авторські нариси «Краткий очерк истории Волыни», «Епископы Волынской епархии», «Границы Волынской епархии. Ее пространства, народонаселение, устройство поверхности, реки, озера, болота, почва, царство ископаемых, климат, разделение на округи и ее управление». У другому томі автор подає нариси з історії друкарства на Волині, про родини Радзивіллів, Любомирських, Чарторийських, Острозьких; у третьому — про Кременецький ліцей і семінарію, родину Сангушків; у п'ятому — про князів Велецьких, Ружицьких, інвентар Воєгощенської церкви, люстрацію м. Ковеля 1663 р., родинно-побутові (весільні й хрестинні) пісні жителів с. Щедрогоща, докладно викладено історію повітових міст і старовинних містечок. В посиланнях, примітках вміщено цінну довідково-краєзнавчу інформацію та тексти документів латинською, польською або в перекладі російською мовами [17].

Крім «Историко-статистического описания...» перу М. І. Теодоровича належить низка фундаментальних праць з історії міст Волині: Володимира, Кременця, Заслава (Ізяслава), Старокостянтинова [18]. Окрему монографію дослідник присвятив історії Волинської духовної семінарії — своєї альма-матер, у якій він багато років служив викладачем [19]. В цій роботі М. І. Теодорович глибоко аналізує становлення духовної освіти на Волині, подає цікаві відомості про інші учбові заклади краю, зокрема про Луцьку уніатську епархіальну семінарію в Жидичині, Олицьке світське, Ковельське прихідське, Милицьке повітове, Білостоцьке духовне училища та інші заклади. М. І. Теодорович — також є автором великої кількості статей у «ВЕВ», присвячених різноманітним аспектам історії Волинської землі та окремим її постатям.

Завідувачем Давньосховища було призначено відомого краєзнавця і викладача історії Волинського жіночого училища духовного відомства О. О. Фотинського, з ім'ям якого пов'язана одна з найяскравіших сторінок в історії волинського краєзнавства. Доб-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ре розуміючись на музейній справі, Орест Овксентійович, ознайомившись зі станом справ, зрозумів, що одній людині зберігати, систематизувати і описувати зібрані в музеї пам'ятки не під силу. Тому 1892 р. на ім'я Модеста О. О. Фотинський надіслав доповідну записку з пропозицією заснувати при Давньосховищі церковне історико-археологічне товариство. Він також склав проект статуту товариства. Архієпископ Модест підтримав цю ідею, призначив комісію, яка після остаточного обговорення і доопрацювання направила статут на затвердження до Синоду і Міністерства внутрішніх справ. Вже 2 листопада 1893 р. Статут Волинського церковно-археологічного товариства було затверджено Синодом [24].

Після нетривалої організаційної підготовки, 2 січня 1894 року в приміщенні Давньосховища, що містилося в архієрейському будинку на вулиці Великій Бердичівській, відбулося відкриття Волинського Церковно-археологічного товариства (далі — ВЦАТ). Перше на Волині громадське історико-краєзнавче товариство об'єднало 12 почесних (архієпископ Модест, українські історики В. Б. Антонович, М. П. Дашкевич та ін.), 42 дійсних членів і 6 кандидатів. Керував діяльністю товариства Розпорядчий комітет, до складу якого увійшли відомі громадські діячі і краєзнавці М. Г. Барський (голова), протоієрей М. М. Трипольський, інспектор Житомирської прогімназії Я. М. Гадзинський, секретар Волинської Духовної Консисторії Є. А. Сретенський та барон І. М. де Шодуар (невдовзі його змінив О. О. Фотинський) [25, С. 5]. Хоча формально головою вважався М. Барський, проте фактичне керівництво Товариством, як і завідування музеєм та бібліотекою, здійснював О. О. Фотинський. Його народолюбна та патріотична діяльність не залишилася поза увагою єпархіальних чиновників. За свідченням учениць дослідника О. Рябчинської-Баторевич та Ф. Баторевич-Лацук, за любов до української минувшини він мав неодноразові конфлікти з Модестом. Замість курсу історії О. Фотинський певний час змушений був читати в училищі математику. Такий вердикт йому винесли за надмірну любов до української історії [26].

За статутом ВЦАТ передбачалося видання власного щорічника наукових праць. Перший том «Волинского историко-археологического сборника» побачив світ 1896 р. Всю підготовчу роботу та редагування збірника було здійснено О. О. Фотинським і М. М. Трипольським за участю відомого київського історика М. П. Істоміна. До першого тому увійшли матеріали про історію створення ВЦАТ, Статут та списки членів Товариства, звіт про роботу у 1894–95 рр., промова на урочистому відкритті Товариств-

ва архієпископа Модеста. Широко було представлено матеріали з церковної історії Волині. Так, за підсумками пошукової роботи, проведеної у фондах Давньосховища, викладач Волинської духовної академії Г. Я. Крижановський підготував історико-діалектологічний нарис про рукописні Євангелія XV–XVIII ст. До цього випуску також увійшли статті і О. О. Фотинського «Юрий Немирич» та «К литературной истории южно-русских апокрифов».

Найбільшу увагу у другому випуску збірника (1900) привертає стаття О. О. Фотинського «Обыкновенные люди старой Волыни: из семейной хроники двух поколений дворян Загоровских во второй половине XVI в.», де простежено еволюцію життя двох поколінь відомої української шляхетської родини. Відгукуючись на цю працю, відомий історик О. І. Левицький писав, що на прикладі роду Загоровських можна ознайомитися з багатьма цікавими сторінками минулого краю, змалювати живі та рельєфні портрети інших волинян XVI ст. Рецензуючи збірник в цілому, він зазначив, що «следует признать эти издания ценными, полезными, делающими значительный вклад в сокровищницу изучения истории Волыни» [27].

Розпорядчий комітет ВЦАТ налагодив зв'язки з Київською і Віленською комісіями для розгляду древніх актів, з Археографічним та Археологічним товариствами у Москві, з Товариством історії при Московському університеті, Київським товариством Нестора Літописця, з радою Київської духовної академії, Петербурзьким археологічним інститутом, Мінським та Кам'янець-Подільським єпархіальними історико-статистичними комітетами [25, С. 6].

За описом 1894 р. у Волинському єпархіальному давньосховищі старожитностей зберігалося 376 рукописів, кілька сот актів і 195 стародруків [25, С. 7–8]. Значні документальні масиви матеріалів з історії Волині зосереджувалися у Володимир-Волинському давньосховищі старожитностей [28], в Острозькому братстві імені Острозьких [29]. Найцінніші колекції з цих давньосховищ згодом було передано до губернського Житомира. Як видно зі звіту ВЦАТ, протягом 1894 р. у Давньосховищі вели дослідницьку роботу викладач Митавської гімназії І. Гижицький, студент Московської духовної академії Ю. Тиховський, викладач однієї з Петербурзьких гімназій, колишній житомирець В. Т. Боцяновський, викладач Волинської духовної семінарії Г. Я. Крижановський [25, С. 8–9]. За ініціативою архієпископа Модеста, член ВЦАТ Д. Полянський у 1894 р. роз-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

робив власну програму щодо складання описів церков, парафій і населених пунктів краю. За цією програмою, крім описів храмів та історії їх спорудження, передбачалося збирання даних про населення, економічне і соціальне становище мешканців, відомості про їх побут, звичаї, обряди тощо. Це була фактично перша наукова програма краєзнавчого дослідження Волині [30]. Зібрані членами ВЦАТ близько тисячі церковно-парафіяльних літописів і описів містили в собі почасти унікальні відомості з різних аспектів життя краю, вони донесли до нас неповторний народний побут і традиції, які нині або забуті, або видозмінені [31]. На жаль, збереглися вони далеко не всі. У фондах Центрального державного історичного архіву України в Києві до наших днів залишилося 427 церковно-парафіяльних літописів і описів [32].

Активно співпрацював із ВЦАТ видатний український історик В. Б. Антонович. За його завданням протягом 1897–99 рр. О. О. Фотинський і М. М. Трипольський здійснили ряд наукових відряджень Волиню, зокрема, до Городищенського, Дерманського, Загоровського, Корецького, Любарського, Тригирського монастирів, міста Овруча. Зібраний ними матеріал В. Б. Антонович використав у своїй фундаментальній праці «Археологическая карта Волынской губернии» (М., 1900). За наслідками обстеження М. Трипольським і О. Фотинським пам'яток Овруча невдовзі на урядовому рівні було прийнято рішення про реставрацію унікальної пам'ятки архітектури Київської Русі — Свято-Василівської церкви.

Надзвичайно плідною була діяльність членів ВЦАТ у період підготовки XI Археологічного з'їзду, присвяченого волинським старожитностям, який відбувся 1899 р. в Києві в Університеті св. Володимира. Делегатами від Волині на з'їзді були відомі краєзнавці і дослідники А. А. Волянський, С. С. Гамченко, Л. К. Житинський, М. І. Коробка, І. І. Леонт'єв, Б. М. Прушинський, Е. Л. Руліковський, М. І. Теодорович, С. А. Уваров [33]. Від ВЦАТ делегатом був обраний О. О. Фотинський, котрий організував виставку волинських старожитностей, виступив з доповіддю, а також виконував на з'їзді обов'язки вченого секретаря секції історико-географічних і етнографічних старожитностей під головуванням видатного українського історика Д. І. Багалія [21, С.5].

У 1911 р. фонди Волинського єпархіального давньосховища поновилися експонатами з Володимир-Волинського давньосховища (зокрема близько 100 рукописів, 500 стародруків).

Перед Першою світовою війною воно було одним з найбагатших музейних закладів України. Всі ці роки головним натхненником і душею ВЦАТ та підпорядкованого йому Давньосховища залишався О. О. Фотинський, який вміло поєднував як організаційні, так і наукові функції. Його правою рукою був протоієрей М. М. Трипольський. Поряд з професійною і громадською діяльністю Микола Миколайович займався науковою роботою, зокрема в царині церковної історії та краєзнавства. У 1878 р. він захистив дисертацію на ступінь магістра богослов'я «Уніатський митрополит Іпатій Потій та його проповідницька діяльність». Активний член Волинського губернського статистичного комітету, один із засновників ВЦАТ, М. М. Трипольський невдовзі став біля витоків організації Товариства дослідників Волині. Указом Сенату від 17 лютого 1906 р. М. М. Трипольського за вірну службу і здобутки на просвітницькій ниві було затверджено у дворянському званні [34].

У зв'язку з наступом німецьких військ 1915 р. значну частину експонатів Давньосховища було евакуйовано до Харкова. Подальша їх доля трагічна. У жовтні 1941 р. під час нової евакуації музейних коштовностей на схід, ешелон був знищений фашистами. Лише незначна частина експонатів, що вціліли, зберігається тепер у Харківському історичному музеї та Харківській науковій бібліотеці ім. В. Короленка [35]. Що ж стосується долі решти експонатів Давньосховища, що залишилися в Житомирі, то, як стверджує на підставі архівних джерел мистецтвознавець Лідія Дахненко, вони 1919 р. увійшли до складу Волинського науково-дослідного музею (тепер Житомирський краєзнавчий музей) [21, С. 6].

Діяльність численної когорти священників-краєзнавців, дослідників рідного краю, сприяла становленню на Волині історичного краєзнавства як науки та певною мірою поглибленню процесу самоусвідомлення мешканцями краю своєї етнічної приналежності. До 100-річного ювілею Давньосховища науковці Житомирського краєзнавчого музею підготували виставку, провели наукову конференцію, на якій вперше за багато років гідно оцінили роль діячів ВЦАТ у вивченні краю наприкінці ХІХ–на початку ХХ ст. [36].

1. Баженов Л. В. Дослідження Волині в другій половині ХІХ на початку ХХ ст. // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези Міжнародної науково-краєзнавчої конференції / Відп. ред. М. Ю. Костри-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ця. — Житомир, 1993. — С. 11–13.

2. Гаврилук С. В. Початки археологічних досліджень на Житомирщині // Житомирщина крізь призму століть: Науковий збірник / Відп. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир, 1997. — С. 13–15.

3. Теодорович Н. Несколько слов к читателю // Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. — Почаев, 1899. — Т. 4: Староконстантиновский уезд. — С. 922–923.

4. Комашко В. Краткое описание местечка Любомирки Новоград-Волынского уезда // ВГВ. — 1854. — № 3; *Його ж.* Церковь и ярмарка в с. Колодяжно // ВГВ. — 1854. — № 52; *Його ж.* Местечко Краснополье Житомирского уезда // ВГВ. — 1855. — № 30; *Його ж.* Нечто о пчеловодстве в южной части Новоград-Волынского уезда // ВГВ. 1856. — № 3.

5. Манько М. П. Православна церква і становлення історико-краєзнавчих досліджень на Волині // Духовне відродження культури України: традиції, сучасність: Матеріали і тези науково-практичної конференції. — Рівне, 1994. — С. 200–202.

6. Михайлюк О. Г. Історія Волині на сторінках газети «Волыньские епархиальные ведомости» // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. — Луцьк, 1993. — С. 382.

7. Баженов Л. В. Аполлоній Сендульський — діяч українського національного відродження, видатний краєзнавець Волині // Духовне відродження культури України: традиції, сучасність: Матеріали і тези науково-практичної конференції. — Рівне, 1994. — С. 76–78.

8. Манько М. П. Стефан Барановський — волинський краєзнавець 2-ї половини XIX ст. // Велика Волинь: минуле і сучасне: Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції / Відп. редактор М. М. Дарманський. — Хмельницький–Ізяслав–Шепетівка, 1994. — С. 61–64.

9. Барановский С. Волынцы как переселенцы в Восточную Россию в эпоху Б. Хмельницкого // ВЕВ. — 1874. — № 18; *Його ж.* Село Колодно Кременецкого уезда, памятник судеб Волини при короле польском Сигизмунде I // ВЕВ. — 1873. — № 14; *Його ж.* Воспоминания о прошедшем города Кременца с 1827 по 1868 гг. // ВЕВ. — 1868. — № 27.

10. Łozowiuk I. Bibliografia artykułów naukowych ogłoszonych w Wołyńskich Eparchialnych władomościach. — Rowne, 1938. — 72 s.

11. Петров Н. Краткие сведения о православных церквях Волынской епархии, в настоящее время не существующих // ВЕВ. — 1867. — № 2–8; *Його ж.* О народных праздниках в Юго-Западной России // Труды Киевской духовной академии. — 1871. — Октябрь–ноябрь–декабрь; *Його ж.* Южнорусские легенды // *Ibid.* — 1877. — Март.

12. Что сделал П. Н. Батюшков для Юго-Западного края // Волынь. — 1892. — № 94.

13. Баженов Л. В. Академік М. Петров — визначний дослідник регіональної історії Правобережної України // Матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність: — К.: Рідний край, 1995. — Ч. I. — С. 57–59.

14. Хойнацкий А. Ф. Западнорусская церковная уния в ее богослужении и обрядах. — К., 1871; *Його ж.* Очерки из истории православной церкви и древнего благочестия на Волыни. — Житомир, 1878; *Його ж.* Православие на западе России в своих ближайших представителях. — М., 1878; *Його ж.* Почаевская Успенская Лавра. — Почаев, 1897.

15. Четыркин Ф. Исторический очерк Волынской духовной семинарии // ВЕВ. — 1878. — № 21; 1879. — № 20; 1881. — № 34; *Його ж.* Древнее Луцкое Крестовоздвиженское братство (1617–1712) // ВЕВ. 1871. — № 11; *Його ж.* Деятельность князя Константина Острожского в пользу православия в Юго-Западной Руси // ВЕВ. — 1872. — № 8–10; *Його ж.* Религиозные отношения литовско-польских королей к древней Волыни // ВЕВ. — 1874, № 14–15; 1877, № 1, 3, 5, 7.

16. Силюк А. Микола Теодорович: Бібліографічний нарис // Минувле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край: Матеріали ІХ Міжнародної історико-краєзнавчої конференції / Відп. ред. Г. В. Бондаренко. — Луцьк: Надстир'я, 1998. — С. 77–79.

17. Силюк А. Там само. — С. 78.

18. Теодорович Н. И. Город Владимир Волынской губернии в связи с историей Волынской епархии: В память девятисотлетнего юбилея Волынской епархии. — Почаев, 1893. — 518 с.; *Його ж.* Город Кременец Волынской губернии: Исторический очерк. — Почаев, 1894. — 70 с.; *Його ж.* Город Заславль Волынской губернии: Исторический очерк. — Почаев, 1894. — 50 с.; *Його ж.* Город Староконстантинов Волынской губернии: Исторический очерк. — Почаев, 1899. — 89 с.

19. Теодорович Н. И. Волынская духовная семинария... с

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

1796 по 1900 г. — Почаев, 1901. — 1022 с.

20. Костриця М. Ю., Жилюк С. І. Архієпископ Модест Стрельбицький — випускник Кам'янець-Подільської семінарії // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник / Відп. ред. Л. В. Баженов. — Хмельницький: Доля, 1995. — С. 276–278.

21. Дахненко Л. О. Сто років Волинському єпархіальному давньосховищу // Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського єпархіального давньосховища / Гол. редколегії Б. А. Кругляк. — Житомир, 1993. — С. 3–6.

22. Костриця М. Давньосховища Волині // *Ibid.* — С. 7–8.

23. Боцяновский В. Волынское церковно-археологическое древнехранилище // ВЕВ. — 1893. — № 36.

24. Указ Его Императорского Величества Самодержца Всероссийского, из Волынской Духовной Консистории от 15 ноября 1893 года № 753. Цитується за примірником Циркуляра № 15210, що зберігається у приватному архіві М. Ю. Костриці.

25. Волынский историко-археологический сборник. — Почаев, 1896. — Вып. I.

26. Лащук Ю. Перші музеї на Житомирщині // Народна творчість та етнографія. — 1992. — № 4. — С. 30.

27. Левицкий О. Рецензия на «Волынский историко-археологический сборник» // Киевская старина. — 1901. — Ноябрь. — С. 108.

28. Василевська С. І. З історії Володимир-Волинського давньосховища // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. — Луцьк, 1993. — С. 408 — 409.

29. Ульяновський В. І. Краєзнавча діяльність братства ім. князів Острозьких // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей і повідомлень II-ої Волинської історико-краєзнавчої конференції. — Луцьк, 1988. — Ч. II. — С. 210.

30. Полянский Д. Церковно-приходская летопись на Волини // ВЕВ. — 1884. — № 1—2. — С. 1—26; № 3. — С. 79—82; Костриця М. У витоків наукового пізнання краю // Вільне слово (Житомир). — 1995. — 8, 15 груд.

31. Баженов Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX — на початку XX століть: Становлення. Історіографія. Біобібліографія. — Хмельницький: Доля, 1995. — С. 54–56.

32. ЦДІА України у м. Києві. — Ф. 2205. — Оп. 1. — Спр. 1–433.

33. Фотинский О. Волинь на XI археологическом съезде в

г. Києве // ВЕВ. — 1899. — № 32.

34. Костриця М., Кондратюк Р. Краєзнавець М. Трипольський і його нарис про Житомир // Житомирський вісник. — 1996. — 19 лип.

35. Кот С. І. Волинське давньосховище: слідами втрачених цінностей // Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукраїнської наукової краєзнавчої конференції / Відп. ред. М. Ю. Костриця. — Житомир, 1994. — С. 47—50.

36. Тези наукової конференції до 100-річчя Волинського Єпархіального Давньосховища: 18–20 травня 1993 року / Відп. ред. Б. А. Кругляк. — Житомир, 1993. — 67 с.

Т. А. Галькевич

НОВІ СТОРІНКИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ В. О. КОТАРБІНСЬКОГО

В Україні ХІХ–поч. ХХ сторіччя жили і працювали чимало представників польського мистецтва, імена яких по праву ввійшли в історію не лише польської, а й української художньої культури. До їх числа належить і Вільгельм Котарбінський (1849–1921), мистецька спадщина якого в Україні ще й до сьогодні не дістала належного висвітлення, хоча прізвище цього самобутнього майстра свого часу було досить відомим та популярним. Проте, у дослідженнях з історії українського і світового мистецтва ім'я В. Котарбінського згадується лише епізодично. Чимало плутанини є у висвітленні окремих періодів творчого шляху митця [1]. Такі події з життя художника як навчання в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв у 1875–82 рр. та одержане 1905 р. звання академіка насправді стосуються його двоюрідного брата, польського художника та педагога — Мілоша Котарбінського (1854–1944), художня творчість якого залишилася дещо в тіні здобутків та успіхів Вільгельма Котарбінського.

Вільгельм (Василь) Олександрович Котарбінський народився 30 листопада 1849 р. у місті Неборові Ловицького повіту Варшавської губернії у родині службовця. Навчаючись у Варшавській гімназії, одночасно у 1867–71 рр. здобув художню освіту у варшавському рисувальному класі під керівництвом Р. Гадзевича. В роки юності Вільгельм пережив досить драматичний момент. Дві речі — бажання стати художником та кохання до своєї кузини спричинили до серйозного конфлікту з батьком, який ні те, ні інше не схвалював. До того ж, одруження з родичкою забо-